1 הֲיִדַּעַת עֵת לֶדֶת יְעֵלֵי
סֶלַע חִלֵּל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹרוּ:
איוב לט א
2 אִיּוֹב לֹא בְדַעַת יִדְבָּר
וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל:
איוב לד ה
3 וַיְהִי אַחַר דִּבֶּר יְיָ אֶת
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל אִיּוֹב
וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי
חָרָה אַפִּי בְךָ וּבְשְׁנֵי רֵעֶיךָ
כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה
כַּעַבְדִּי אִיּוֹב: איוב מב ז
4 וְיִשְׁמְעוּ שִׁלְשֶׁת רֵעֵי אִיּוֹב
אֶת כָּל הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה
עָלָיו וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ
אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד
הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי
וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹא לָנוּד לוֹ
וּלְנַחֲמוֹ: איוב ב יא
5 וַיְהִי כִּי הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב
עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ
לָהֶם: בראשית ו א
6 וַיְהִי לוֹ שִׁבְעָנָה בָנִים
וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת וַיִּקְרָא שֵׁם
הָאַחַת יְמִימָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית
קְצִיעָה וְשֵׁם הַשְּׁלִישִׁית קֶרֶן
הָפוּךְ: איוב מב יג-יד
7 וְאֶת שְׁדוּד מַה תַּעֲשֶׂי כִּי
תֹלַכְשִׁי שֵׁנִי כִּי תֵעָדֵי עָדֵי
זָהָב כִּי תִקְרְעִי בַּפּוּךְ עֵינָיִךְ
לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי מֹאֲסוּ בָךְ
עֹגְבִים נַפְשֵׁךְ יְבַקֵּשׁוּ:
ירמיהו ד ל
8 וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים
וַיְיָ בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל:
בראשית כד א
9 וַיָּקָם יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֶא עֵשָׂו
מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף:
בראשית כה כט
10 כִּי בְשִׂדֶה מִצְאָה צְעָקָה
הַנַּעַר הַמְאֹרָשָׂה וְאִין
מוֹשִׁיעַ לָהּ: דברים כב כז
11 כִּי קוֹל בְּחוּלָה שָׁמַעְתִּי
צָרָה כַּמְּכַבֵּירָה קוֹל בַּת
צִיּוֹן תִּתְיַפָּחַ תְּפָרֵשׂ כַּפֶּיהָ
אוֹי נָא לִי כִּי עָיְפָה נַפְשִׁי
לְהֹרְגִים: ירמיהו ד לא
12 וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי
הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה זֶּה לִי
בְּכֹרָה: בראשית כה לב
13 עָזִי וְזִמְרַת יָהּ וַיְהִי לִי
לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ
אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ:
שמות טו ב
14 וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם
וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁת
וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת
הַבְּכֹרָה: בראשית כה לד
15 וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק
וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל מְעָרַת
הַמַּכְפֵּלָה אֶל שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן
צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל פְּנֵי
מַמְרֵא: בראשית כה ט
16 וַיָּגוּעַ יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֹף
אֶל עַמָּיו זָקֵן וְשֹׂבַע יָמִים
וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב
בָּנָיו: בראשית כה כט

רבינו גרשום

ומתרפא. רחמה ומרירה: מכאן שאין אדם נחפס על צערו. על מה שמדבר מכובד צערו דכתיב לא בדעת ידבר כלומר שאין דעתו מיושבת עליו מחמת צער: כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב. דברים הגונים חישב ושאינן הגונין לא חישב [ולא] תפסו מכל מה שדבר כנגדו: כלילא הוה להו. כתר וחקוקין עליו ג׳ פרצופין של ג׳ חבריו וכשהראין שאחת מהן נשתנה פניה מיד היו יודעין שחבירו אין שרוי בנחת ויש אומרים ג׳ אילנות היו נטועין בפרדס שכל אחד היה קורא לכל א׳ על שם חבירו ואם היה מייבש אחד מן האילנות שכו היו יודעין שאין שרוי בטובה אותו שנקרא (דעיירה) [האילן] על שמו: רבייה. כלומר פריה ורביה שהנקבה מגדלת בניה: ולדידך דאמרת רבייה. דדבר טוב הוא: שבענה. היינו ב׳

גליון הש"ס

גמרא - "ש ברבי אתילדא. עיין מדרש רבה בראשית פ׳ כו: שם אידלי יומא. עי׳ נדרים דף ח ע"א בהרא"ש ד"ה מרגא דיומא: שם ישבעאל עשה תשובה. עיין סנהדרין דף קד ע"א ובתורת חיים שם ובתוס׳ יבמות יומא דף לד ע"ב ד"ה מעשה:

הגהות הב"ח

(**א**) גמ׳ לו מאחר רגע אחד מיד נופל ומת בין: (**ב**) שם ומתרפא ויולדת ואלמלי מקדים רגע: (**ג**) שם ולמי דאמרינו משמיה דר׳ יוסי כל מיתה שיש בה גויעה: (**ד**) שם יצחק ושמעאל בניו מכרי ישמעאל קשיש מיצחק מ"ט דקחשיב ליה ליצחק מקמיה ש"מ תשובה עביד ואדבריה ליצחק מקמיה ולאמא לרך מכמתן: (**ה**) רש"י ד"ה בעייה שהוא מעולה משאר ברכומין פל"ל:

לעזי רש"י

פלטי"א [פליצד"א]. כמוש, כמרשים.

מוסף רש"י

ארצטגינות. לחיות בקי בהלכות המזלות ותמלות הטעות (יומא כח:). משכימין לפתחו. לשאול במזלות (שם). דרדקי. מתוים שלא הגיעו לסגרא (שבת קמה:). אדבורי אדבריה. הולך את יצחק לפניו (בראשית כה ט).

רבינו גרשום (המשך)

שהוא שחור הרבה מבריק מאד: רושקה. בלע"ז אריינטי"ל: במיניה. שהוא משובח במינו: כורכמא דרישקא. קרוק"ר. איינטי"ל. מה אותו צבע יפה הרבה במינו כך היתה יפה בין שאר נשים: ארצטגנינות גדולה. שהיה בקי (אותו צבע) הרבה במזלות והיו שואלין מה יארע להן: אידלי יומא. [בשחרית] כשהשמש זורח שם מונחת אותה אבן: אידלי קציעה. מיקל חולה מחליו ולערב מכביד לו: ד"א. מאי בכל: מה עדשה שאין לה פה. שאין לה שום ביקוע: לנחומי בביעי. דלמאן דאמר פה עדשה אין לה פה ביצים [נמי] אין להם פה ומנחמין בהן אבלים כמו בעדשים דלמאן דאמר מה עדשה זו מגולגלת בביצים אין מנחמין מפני שאינם מגולגלים כל כך בעדשים: לאלתר כשמת

כבוחלא דרישקא במינה. אע"ג דכחול הוא שחור כדפירש בה"ג מוכמא מוכמא [חולין מו:] היינו דמיא לכוחלא ה"פ כי היכי דכוחלא דריסקא מקרין ומאיר משאר כוחלא כך היא היתה נאה משאר נשים וקרן הפוך לשון כי קרן עור פני משה (שמות לד) והשתא אתי שפיר הא דמייתי ותקרעי בפוך עיניך דכחול דומה לפוך שנותנין כחול בעין אבל לפירוש רש"י דגרס כי כורכמא דריסקא קשה לרשב"ם א"כ מאי מייתי ותקרעי בפוך עיניך ויונתן תרגם נרד וכרכום רשק (ג) וכרכום כפריס עם נרדים עם ריסקא (שיר ד): **שכל** חולה שרואה אותה מיד **מתרפא.** וא"ת והא בימי אברהם אבינו לא היה חולי בעולם דלמדרש (ב"ר פ"ל) דעד יעקב לא הוה חולשא ועד אליעזר לא הוה לא חולי ולא יסורין ולא למימר דהכא בחולה של מכה מיירי ור"ת ור"י מפרשים דעד יעקב לא הוה לא חולי ולא יסורין אלא חולי של מיתה ולא הוה לא חולי ולא יסורין אלא חולי של מיתה ולא הוה לא חולי ולא יסורין עד אליעזר:

בא על נערה המאורסה. ואם תאמר והלא לא נצטוו בני נח על נערה המאורסה דלמדרש (פנחס דף ס: ושם ד"ה נערה) בעולת בעל יש להן נכנסת לחופה ולא נבעלה אין להן ואומר ר"י דלף על פי שלא נצטוו מכל מקום מכוער הדבר כמו ושט את הבכורה אף על פי שאינו מצווה על כך: שלשה

דרקון. נחש: **מליצה.** נושכה: **ומתרפה.** לשון רפיון: **שאין אדם נחפס.** להתחייב על שהוא מדבר קשה מחמת צער ויסורין דקאמר לא בדעת ידבר לא אמר (לא) ברשע ידבר אלא לא בדעת: **כלילי הוו להו.** כתריס וכלל כתר שלשה פרצופים ואינם את שמו מחוקק על פרצופו וכשבאין יסורין על אחד מהן פרצופו משתנה וכן אילני: **דכמשי.** פלטי"א: **או חברא כחברי דאיוב.** אם אין לו לאדם אוהבים נוח לו שימות: **לרוב על פני האדמה ובנות יולדו וגו':** **רביה בא לעולם.** כשנולדה בת לפי שממהרת להיות לו (ג) זרע: **הוכפלו ביופי.** ואין לך כפל עוד ממנו: **שדומה ליום.** ברה כחמה: **בקציעה.** מין בושם הוא: **קרנא דקרש.** מין חיה וקרניה משחירין כמו לבנה: **כורכמא דריסקא.** כרכום של גן הגדל בגינה: **במיניה.** שהוא מעולה (ה) ממין שאר בשמים: **אילטגינות.** חוזה בכוכבים: **משכימים לפתחו.** ליטול עצה ממנו: **אידלי יומא.** הוגבה שמש כשהחמה זורחת: **אידלי קצירא.** מיקל החולי: **אכל אין לו פה.** שהוא יושב ודומם: **עדשין אין להן פה.** כמו שיש לפולין ולשאר מיני קטניות כמין סדק: **לנחומי בביעי.** אין להם פה אבל אינם מגולגלים: **ושט את הבכורה.** וניחם את העבודה שהיתה בבכורות שט תרגום של בזיון מדוע הקילתני (שמואל ב יט) תרגום יונתן אשטתני: בכל

ללדת עולה לראש ההר כדי שיפול ממנה וימות ואני מזמין לה נשר שמקבלו בכנפיו ומניחו לפניה ואלמלי מקדים רגע אחד או (ה) מתאחר רגע אחד מיד מת בין רגע לרגע לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי [1]חולל אילות תשמור (ו)אילה זו רחמה צר בשעה שבורעת ללדת אני מזמין לה דרקון שמכישה בבית הרחם (ז) ומתרפה ממולדה ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מתה בין רגע לרגע לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי [2][איוב] לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל [3](וכתיב כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב) אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס בשעת צערו [4]וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו ויבאו איש ממקומו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויועדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו מאי ויועדו יחדו אמר רב יהודה אמר רב מלמד שנכנסו כולן בשער אחד ותנא בין כל אחד ואחד שלש מאות פרסי מנא הוו ידעי איכא דאמרי כלילא הוה להו ואיכא דאמרי אילני הוה להו וכיון דכמשי הוו ידעי אמר רבא היינו דאמרי אנשי או חברא כחברי דאיוב

כלילי הוו להו. כתריס וכלל כתר שלשה פרצופים ואינם את שמו מחוקק על פרצופו וכשבאין יסורין על אחד מהן פרצופו משתנה וכן אילני: **דכמשי.** פלטי"א: **או חברא כחברי דאיוב.** אם אין לו לאדם אוהבים נוח לו שימות: **לרוב על פני האדמה ובנות יולדו וגו':** **רביה בא לעולם.** כשנולדה בת לפי שממהרת להיות לו (ג) זרע: **הוכפלו ביופי.** ואין לך כפל עוד ממנו: **שדומה ליום.** ברה כחמה: **בקציעה.** מין בושם הוא: **קרנא דקרש.** מין חיה וקרניה משחירין כמו לבנה: **כורכמא דריסקא.** כרכום של גן הגדל בגינה: **במיניה.** שהוא מעולה (ה) ממין שאר בשמים: **אילטגינות.** חוזה בכוכבים: **משכימים לפתחו.** ליטול עצה ממנו: **אידלי יומא.** הוגבה שמש כשהחמה זורחת: **אידלי קצירא.** מיקל החולי: **אכל אין לו פה.** שהוא יושב ודומם: **עדשין אין להן פה.** כמו שיש לפולין ולשאר מיני קטניות כמין סדק: **לנחומי בביעי.** אין להם פה אבל אינם מגולגלים: **ושט את הבכורה.** וניחם את העבודה שהיתה בבכורות שט תרגום של בזיון מדוע הקילתני (שמואל ב יט) תרגום יונתן אשטתני: בכל

מיתותא [5]ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה ובנות יולדו להם רבי יוחנן אמר רביה באה לעולם ריש לקיש אמר מריבה באה לעולם אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן לדידך דאמרת רבייה באה לעולם מפני מה לא נכפלו בנותיו של איוב אמר לו נהי דלא נכפלו בשמות אבל נכפלו ביופי דכתיב [6]ויהי לו שבענה בנים ושלוש בנות ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך ימימה שהיתה דומה ליום קציעה שהיה ריחה נודף כקציעה קרן הפוך אמרי דבי רבי שילא שדומה לקרנא דקרש מחייכו עלה במערבא קרנא דקרש לקותא היא אלא אמר רב חסדא ככורכמא דרישקא במיניה שנאמר [7]כי תקרעי בפוך [8]רבי שמעון ברבי איתילידא ליה ברתא הוה קא חלש דעתיה אמר ליה אבוה רביה באה לעולם אמר ליה בר קפרא תנחומין של הבל ניחמך אבוך [7][דתניא] אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אלא אשרי למי שבניו זכרים אוי לו למי שבניו נקבות אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסי אשרי מי שאומנותו בוסמי אוי למי שאומנותו בורסי כתנאי [8]וה' ברך את אברהם בכל [9]מאי בכל רבי מאיר אומר שלא היתה לו בת רבי יהודה אומר שהיתה לו בת [10]אחרים אומרים בת היתה לו לאברהם ובכל שמה ר"א המודעי אומר [11]איצטגנינות היתה בלבו של אברהם אבינו שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו רבי שמעון בן יוחי אומר [12]אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותו מיד מתרפא ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם תלאה הקדוש ברוך הוא בגלגל חמה אמר אביי היינו דאמרי אינשי [13]אידלי יומא אידלי קצירא דבר אחר שלא מרד עשו בימיו דבר אחר [14]שעשה ישמעאל תשובה בימיו שלא מרד עשו בימיו מנלן דכתיב [15]ויבא עשו מן השדה והוא עיף ותנא אותו היום נפטר אברהם אבינו ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו [ומ"ש של עדשים] אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי מה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה דבר אחר מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות מגלגלת ומחזרת על באי העולם מאי בינייהו איכא בינייהו לנחומי בביעי אמר רבי יוחנן חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום בא על נערה מאורסה והרג את הנפש וכפר בעיקר בתחיית המתים ושט את הבכורה בא על נערה מאורסה כתיב הכא ויבא עשו מן השדה וכתיב התם [16]כי בשדה מצאה הרג את הנפש כתיב הכא עיף וכתיב התם [17]אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים וכפר בעיקר כתיב הכא [18]למה זה לי וכתיב התם [19]זה אלי ואנוהו וכפר בתחיית המתים דכתיב הנה אנכי הולך למות ושט את הבכורה דכתיב [20]ויבז עשו את הבכורה ושעשה ישמעאל תשובה בימיו מנלן כי הא דרבינא ורב חמא בר בוזי הוו יתבי קמיה דרבא וקא מנמנם רבא א"ל רבינא לרב חמא בר בוזי ודאי דאמרית (ג) [19]כל מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן של צדיקים א"ל אין והא דור המבול א"ל אנן גויעה ואסיפה קאמרינן והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה אדהכי איתער בהו רבא אמר להו [21]דרדקי הכי א"ר יוחנן ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו שנאמר [22]ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו (ד) ודילמא [23]דרך חכמתן קא חשיב להו אלא מעתה [24]ויקברו אותו עשו ויעקב בניו מאי טעמא לא חשיב להו דרך חכמתן אלא מדאקדמיה אדבורי אדבריה ומדאדבריה שמע מינה תשובה עבד בימיו ת"ר שלשה הטעימן הקב"ה בעולם הזה מעין

אברהם עבר אותו רשע ה' עבירות: היינו בכל. דלא מרד בימיו: ש"מ דעבד תשובה. דנהג ביה כבוד ליצחק ואדבריה מקמיה:

פעמים ז': קציעה. קדה: ברושם. שקורין קו"ש: דקרש. חיה ששמה קרש: לקותא היא. ואינה יפה מפני שיש בה כמה גוונין: כי כוחלא.

ג) [עירובין נד: יומא כט.], כ) רש"ל מ"ז, ג) [תענית כג. ע"ש בכס"מ], ד) [סנהדרין ק: קדושין פב: ע"ש [פתוס פה. ע"ש], ה) לקמן קמא. ע"ש [מוספתא קדושין פ"ה], ו) [לפמ"ש תוס' ברכות ט: ובסוטה יב. וכע"ז סד: ד"ה אתריס ותיבב נס הכא], ז) [יומא כח:], ח) כ"ל מרגלית. ט) כ"ל משמיה דר' יוחנן, י) [עי' פרק"י נפנת קמה:], כ) [סנהדרין פט:], ל) [לה רש"ש], מ) בס"א: סנגלגלים, נ) [כ"ל ותרגם. יעב"ץ].

בכל מכל כל. בגברהם כתיב (בראשית כד) וה' ברך את אברהם בכל בילחק כתיב (שם כו) ואוכל מכל ביעקב כתיב (שם לג) וכי יש לי כל כלומר לא חסרו שום טובה: **חלל בקרבי. לעריה קא מדכר.** על לבו ממש הוא מתרעם ואומר שמת בקרבו מרוב צרות: **שלא שלט בהן מלאך המות.** אלא מתו בנשיקה על פי שכינה: **בכל מכל כל.** לא חסרו שום כבוד ומליצו כבוד זה במשה ואהרן שנאמר בהן על פי ה' ושם אלו מתו ע"י מלאך [המות] נמצא שחסרו כבוד: **כדאמרן.** שמתו ע"פ שכינה ואין ראויה רמה לשלוט במי שנשוק משכינה שהרי אין הרמה באה אלא מטיפה מרה המטפטפת מסכינו של מלאך המות דאמר מר (ע"ז דף כ:) ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות: **ישכון לבטח עליו.** הכי דרש (ג) ישכון לבטח בגימין על סמיכות ידידות השכינה: **בעטיו של נחש.** בעצתו של נחש כלומר לא היו ראוין למות אלא שנגזרה גזירת מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון בעצתו של נחש בעטיו תרגום של עצתו כדכתיב (דניאל ו) תמייעטו כל וגו' וכן התיב עטוף וטעם (שם ג): **ואחיותיהם.** בני יפי כתיב:

הדרן עלך השותפין

לא יחפור. בור שיח ומערה. מפורשים בגמרא קמא בפרק שור שנגח את הפרה (דף נ:): **בור.** עגול: **שיח.** ארוך וקלר: **מערה.** מקורה בקירות: **נברכת הכובסים.** חופר חפירה מרובעת בעומק אמה או יותר ומי גשמים מתכנסים בה לכבס בגדיהם והיו לסם שתים לחת ששורים את הבגדים יום או יומים בצואת כלבים והיא קרויה מחמצן בגמ' [יט.] ואחת שמשפשפים בה והיא קרויה נדיין [שם]: **אמ"כ בו'.** מפני שהחפירה הסמוכה לבור מחלשת כותלי הבור ומרפה אותן: **וסד בסיד.** את כותלי חפירתן: **גפה.** פסולת זיתים שנתעלרו בבית הבד: **הסלעים.** אבנים שהאור יוצא מהן שקורין קוליי"ש שכל אלו קשין לאומה שמוליאין הבל: **מן הכותל.** כותל לבנים של טיט הבנוי על גבי קרקע ולאו בבור קאי השתא: **זרעים.** קשין לכותל כדמפרש בגמ'(ד): **ומחרישה.** מרפה את יסודו ונופל: **מי רגלים.** ממסמסין את הלבנים שהן של טיט יבש: **ריחיים.** קשין לכותל שמגידין את הקרקע בגלגול חבטתן: **מן השכב.** היא הריחיים התחתונה: **הרכב.** היא העליונה הרוכבת על זו והיא קלרה טפח מן התחתונה: **ואת התנור שלשה מן הכליא.** תנור כלי חרס הוא שרוף בכבשן כשאר קדירות ופיו למעלה והבא לקובעו בארץ עושה בגין טיט ואבנים שיהיו לו לבסים ומושיבין אותו עליו שלא יצטנן שוליו מחמת קרקע ואותו בגין עשוי בשיפוע רחב מלמטה וקלר מלמעלה כמדת התנור תחתונה קרוי כליא ועליונו קרוי שפה כלומר שפת הכליא שפתה עליונה ולפי שהבלו של תנור קשה לכותל צריך להרחיקו: **גמ'** דפשיטא ליה בגמרא (לקמן דף יט.) דבסיפא הוי אי סד בסיד הייגו משום דאין ההיזק כל כך מרובה שלא יועיל לו סיד לאודיה: **בליא.** פירש ר"ח בגין דתנור לר מלמטה ובאמצעיתו מרחיב ובולטו ויוצא כשיעור טפח ומאמצעיתו מילר ועולה:

פתח

מעין העולם הבא אלו הן אברהם יצחק ויעקב אברהם דכתיב ביה [1]בכל יצחק דכתיב ביה [2]מכל יעקב דכתיב ביה [3]כל שלשה לא שלט בהן יצר הרע אלו הן אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל ויש אומרים אף דוד דכתיב [4]ולבי חלל בקרבי ואידך צעריה הוא דקא מדכר תנו רבנן ששה לא שלט בהן מלאך המות ואלו הן אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל משה אהרן ומרים דכתיב בהו [5]על פי ה' והא מרים לא כתיב בה על פי ה' אמר ר"א [6]מרים נמי בנשיקה מתה דאתיא [6]שם שם ממשה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' שגנאי הדבר לומר תנו רבנן שבעה לא שלט בהן רמה ותולעה ואלו הן אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים ובנימין בן יעקב [3]אברהם יצחק ויעקב דכתיב [בהו] בכל מכל כל משה אהרן ומרים דכתיב [בהו] ע"פ ה' בנימין בן יעקב דכתיב [7]ולבנימן אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו וי"א אף דוד דכתיב [8]אף בשרי ישכון לבטח ואידך ההוא רחמי הוא דקא בעי תנו רבנן [3]ארבעה מתו בעטיו של נחש ואלו הן בנימין בן יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד וכולהו גמרא לבר מישי אבי דוד דמפרש ביה [קרא] דכתיב [9]ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב וכי בת נחש היא והלא בת ישי היא דכתיב [10]ואחיותיהם צרויה ואביגיל אלא בת מי שמת בעטיו של נחש:

הדרן עלך השותפין

לא [א]יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו ולא שיח ולא מערה ולא אמת המים ולא נברכת כובסין אא"כ הרחיק [ו] מכותל חבירו שלשה טפחים וסד בסיד [2]ומרחיקים את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים [ז] מכותלו של חבירו שלשה טפחים [ד](או) סד בסיד [3]מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת מי רגלים מן הכותל שלשה טפחים [ד]ומרחיקין את הריחים שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב [ה]ואת התנור שלשה מן הכליא שהן ארבעה מן השפה: **גמ'** פתח

שלשה בו' מעין העולם הבא. תימה לרשב"ל אמאי לא חשיב נמי איוב דאמר לעיל (דף טו:) והאתונות רועות על ידיהם מלמד שהטעימו הקב"ה מעין עולם הבא וי"ל דאיוב לא היה אלא בחד מילתא ואברהם ויצחק ויעקב נהנו מעין עוה"ב מכל וכל: **שבעה** שלא שלטה בהן רמה. תימה לרשב"ל דלולהו לדיקי נמי דאמר בשבת בפ' שואל (דף קנב:) ורקב עצמות קנאה מי שים לו קנאה בלבו עצמותיו נרקבין ושאין קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבין וי"ל דיכול להיות אלא ירקב ויאלוט בו רמה כדאמר במעשה דרבי (ד) אלעזר בן שמעון בהשוכר את הפועלים (ב"מ דף פד:) דנפיק ליחשא מאודניה:

שלשה לא שלט בהן יצר הרע. אין לפרש אלא שלט כלל דא"כ היכי קבלו עליה אגרא אלא כדאמר (יומא דף לח:) מאי דכתיב רגלי חסידיו ישמור כיון שעבר אדם רוב שנותיו ולא חטא אוב אינו חוטא ה"נ כיון שראה הקב"ה שהיו דוחקין עצמן כל כך להתרחק מן העבירה סייעם הקדוש ברוך הוא מכאן ואילך אלא שלטו בהן יצר הרע:

הדרן עלך השותפין

לא יחפור. כל הני איירי דאית בהו מיא וטעמא משום מתוגתא כדאמרינן בגמרא ותימה לר"י והא אמרי' בגמ' כל מרא ומרא דקא מחית כו' ואומר ר"י דלא קאמר אלא שמאותה שעה מתחיל ההיזק וכיון דבתחילת ההיזק הוו גירי דיליה מודה ר' יוסי ומיהו אי לאו משום מיא לא היה צריך הרחקה ג' טפחים: **לא** שיח ולא מערה. וה"ה חרילין ונעילין והני נקט אגב בור דבכל מקום רגיל לשנות שיח ומערה בהדי בור ואמת המים ונברכת הכובסין דאין רגיל לשנותן גבי בור מפרש בגמ' דצריכי תרוייהו ומיהו הא לא מפרש אמאי לא הוה שמעינן להו מבור דמצי למימר דבור ושיח דעמוקין טפי בעי הרחקת שלשה אבל הכא דלא עמיקי כולי האי הוה אמינא דלא בעי הרחקת שלשה ואי תנא הני הוה אמינא דבור ושיח דעמיקי טפי בעי הרחקה יותר מג' ובפרק הפרה (ב"ק דף נ:) דתנן אחד החופר בור ושיח ומערות ומצריך להו לכולהו בגמרא התם ניחא דלא הוה ליה לתנא למינקטינהו אגב בור כיון דכתיב בור בקרא אלא הוה ליה למיתני בור לחודיה:

סלעים. אבנים שאם יוצא מהן ולא סלעי נחושת דאין דרך להניחן אצל הכתלים והא דאמר בירושלמי אית תנא תני טומנין בסלעים ואית (ה) תני דאין טומנין כאן בסלעים של כסף כאן בסלעים של נחושת הוה מצי לשנויי כאן בסלעים של אבנים כאן בשל כסף אלא ניחא ליה לשנויי כולהו במתכת: **וסד בסיד.** גרסה לר"י דבסיפא נמי גרס וסד בסיד ולא גרס אי דאי גרסי' בסיפא אי סד בסיד אם כן תפשוט דבריש וסד בסיד תנן מדלא קתני אי סד בריש כמו בסיפא אלא ודאי בסיפא נמי גרס וסד והא

פתח

תורה אור השלם

1 וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְיָ בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל:
בראשית כד א

2 וַיִּגְדַּל יִצְחָק וַיִּגְדַּל גְּדֻלָּה עַד מְאֹד וַיְאַמֵּר מִי אִפּוֹא הוּא הַצָּד צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה:
בראשית כז לג

3 קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ לִי כֹּל וַיִּפְצַר בּוֹ וַיִּקָּחֵהוּ: בראשית לג יא

4 כִּי עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי:
תהלים קט כב

5 וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל הַר הֹר עַל פִּי יְיָ וַיָּמָת שָׁם בַּשָּׁנָה הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ: במדבר לג לח
וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי יְיָ:
דברים לד ה

6 וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבַּר צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם: במדבר כ א

7 לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְיָ יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן:
דברים לג יב

8 לָכֵן שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח:
תהלים טז ט

9 וְאֶת עֲמָשָׂא שָׂם אַבְשָׁלֹם תַּחַת יוֹאָב עַל הַצָּבָא וַעֲמָשָׂא בֶן אִישׁ וְשִׁמוֹ יִתְרָא הַיִּשְׂרְאֵלִי אֲשֶׁר בָּא אֶל אֲבִיגַיִל בַּת נָחָשׁ אֲחוֹת צְרוּיָה אֵם יוֹאָב:
שמואל ב יז כה

10 וְאַחְיוֹתֵיהֶם צְרוּיָה וַאֲבִיגַיִל וּבְנֵי צְרוּיָה אֲבִשַׁי וְיוֹאָב וַעֲשָׂהאֵל שְׁלִשָׁה:
דברי הימים א ב טז

הגהות הב"ח

(א) במשנה ולא נברכת כובסין אמ"כ הרחיק מכותלו של חבירו: (ב) שם ואת הסלעים מן הכותל אל: (ג) רש"י ד"ה ישכון וכו' הכי דרש ליה ישכון בגימין לבטח על סמיכות: (ד) תוס' ד"ה שבעה וכו' דר' אלעזר בר"ש: (ה) שם ד"ה סלעים כו' ואית תנא תני דאין טומנין:

לעזי רש"י

קוילי"ש (קוילו"ש). אבני חלמיש.

מוסף רש"י

בעטיו של נחש. בעצתו של נחש שהשיאו לאוה ולא נחטא אמר, שלא חטאו, בעטיו, כמו (דניאל ב) עצוף וטעם (שבת נה:)

הדרן עלך השותפין

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ט מהלכות שכנים הלכה ח סמג עשין עוש"ע ח"מ סי' קנה סעיף י:
ב ב מיי' שם הלכה ג עוש"ע שם סעיף ד:
ג ג מיי' שם עוש"ע שם סעיף ה:
ד ד מיי' שם הלכה ג עוש"ע שם סעיף ז:
ה ה מיי' שם הלכה ד עוש"ע שם סעיף ח:

רבינו גרשום

על פי ה'. דמי שמת ע"י מלאך המות שולט בו רמה ותולעה מפני כי ג' טיפין של מרה תלוין בו בסכינו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקים ואותם שמתו על פי ה' לא שלט בהן רמה ותולעה: חלל בקרבי. שאין בו יצר הרע: צעריה דמדכר. כלומר זה בקרבו מפחד מאותו מעשה שאירע לו: רחמי הוא דבעי ו) שוכן בו לבטח: בעטיו של נחש. בעצה שיעצה לחוה ולא מפני חטא אדם עטיר לשון עצה כמו (דניאל ב) עטא וטעם:

ב) עטא וטעם:

הדרן עלך השותפין

לא יחפור אדם בור כו'. משום דקא מרפיה ליה לארעיה ומקלקל לבורו: ולא שיח. זהו חפירה שחופרין להשקות שדותיהן ועשייה ארוך וקטין: לא מערה. שהיא מרובעת: נברכת הכובסין. ששם רוחצין וכובסין את בגדיהן:

ו) [גרסה דל"ל דאמי הוא דפני ריטפין בשבו לנטמן].

פתח בבור וסיים בבותל. בקונטרס גרס בתר דשני מכותל בורו שנינו וליתני אלא אם כן הרחיק מבורו ואינו נראה כמו שאפרש ומי גרס לה הכי גרס לה פתח בבור וסיים בכותל וליתני אלא אם כן הרחיק מבורו וכן משמע מתוך פירוש ר' חננאל ואע"ג דבריש המניח (בבא קמא דף כז.) כי פריך פתח בכד וסיים בחבית לא קא מסיים וליתני ואם הוחז בעל הכד כו' אין לשון הגמרא שזה אלא פעמים מאריך ופעמיס מקצר: **מכותל** בורו שנינו. כלומר לא מחלל בורו קאמר אלא מכותל שיש לבור שבראשון הניח כשאפר בורו ומהך מילתא דרב יהודה דייקא לקמן דאסור לסמוך מדהוזקק הראשון להניח כותל ופריך מינה לאביי והשתא לא אפשר למיגרס וליתני אלא אם כן הרחיק מבורו דא"כ הוה משמע מחלל בורו ומה שפירש הקונטרס דאי הוה תני מבורו הוה ידעינא דמכותל בורו קאמר דאי מחלל בורו קאמר אין [זה] כונס לתוך שלו כלום כו' גרסת ספרו דחקתו אבל אין נראה דודאי אי תני מבורו הוה אמינא מחלל בורו קאמר ושרי לסמוך ואם הראשון הרחיק מאיליו מן המיצר ג' טפחים או יותר ה"א דהשני יכול לסמוך עד המיצר ואם כן צריך לשנות מכותלו לאשמועינן דאסור לסמוך לרבא ולאביי צריך הרחקה בין שני הבורות שהם טפחים ומיהו יש לישב הגירסא ופריך אליבא דאביי דאליבא דידיה קיימא דליתני אלא אם כן הרחיק מבורו שהם טפחים:

למאי נפקא מינה למקח וממכר. הך נפקותא לא איצטריך לרבא דהא קא משמע לן דאסור לסמוך אלא לאביי דקא סבר מותר לסמוך וקאמר למאי נפקא מינה אי לאשמועינן דבעי הרחקה ו' טפחים ליתני אלא אם כן הרחיק מבורו ו' טפחים: **אביי** אמר סומך דהא אינה עשויה לבורות. והומיל וכן אינו מזיק לו אם הוא סומך וקשה לרשב"ל דהא מפסיד הוא שאם יטע אינו יכול להרחיקו יותר מחמת שסומך זה עד המיצר דמרחיקין האילן מן הבור חמש ועשרים אמה וי"ל דמכל מקום אינו עושה לו היזק דהא דמרחיק יותר לא מפני שלא יזיקנו הבור אלא מפני שלא יזיק הוא לבור ולהכי אין לזה להניח מלסמוך בשביל כך דאם לא כן ירחיק כל כ"ה אמה את בורו:

אביי אמר סומך. אומר ר"י דלשתי הלשונות לאביי דאמר סומך אם בא אחד לחפור בור לאחר מכאן צריך הוא להרחיק כל שהה טפחים:

לאביי ניחא. השתא ס"ד דמכותל בורו היינו מחלל בורו ולא דקדק בלשון: **ה"ג** בספרים ישנים **אלא הבא בידים** כו' וזה מרחיק ג' **טפחים** ושד בסיד (ה). וקשה לאביי ה"נ שבאו לחפור שניהם בבת אחת ובא בידים איצטריך ליה סד"א כיון דבא בידים ליבעי רווחא טפי קמ"ל והשתא לא היה צריך לאסוקי ובא בידים איצטריך ליה שהרי לא הקשה כלום מבא בידים אלא אגב דאייתי בריתא מפרש לה ויש ספרים דגרסי טעמא דבא בידים הא לא בא בידים לא ופריך לרבא ומשני ה"ה אפי' לא בא בידים ובא בידים איצטריך ליה וכו' ואין נראה לר"ת לאלוק לענין היתר לסמוך בין בא בידים ובין לא בא בידים ולר"י נראה לאלוק שפיר דאע"ג דלא בא בידים שרי לסמוך בבא בידים אסור לסמוך לפי שהקרקע מתבקעת ונופלת קרקע של שדה חבירו: **מרחיקין את הגפת** כו' **טעמא דאיכא בותל** כו'. פירוש וקשה לרבא ותימה מאי קושיא הכא ודאי מותר לסמוך בשאין כותל שאין מזיק כלום וכשיחפוץ זה לעשות כותל יסיר את הגפת וי"ל דהני נמי מקלקלין את הקרקע ויזיק לכותל לכשיבנה אפי' שוב יסיר ועוד אומר ר"י דבכל אלו יש טורח בסילוקן ולכך מעתה יכול לעכב עליו כי יש לאוסו שמא לא ימהר לסלקו כשירצה לעשות כותל וה"ת אכתי מאי פריך לרבא הא מפרש טעמא לעיל משום דכל מרא ומרא דקא מחיית מרפית לארעאי וי"ל דהתם טעמא לא קאמר אלא אליבא דרבי יוסי והכא לא פריך אלא אליבא דרבנן:

פתח בבור ומסיים בכותל [6] (ליתני אלא אם כן הרחיק מבורו של חבירו ג"ט) אמר אביי ואיתימא רב יהודה מכותל בורו שנינו וליתני אא"כ הרחיק מבורו של חבירו ג' טפחים נפקא מינה למקח וממכר כדתניא [א] האומר לחבירו בור וכותליה אני מוכר לך צריך שיהא הכותל שלשה טפחים איתמר הבא לסמוך בצד המצר אביי אמר סומך ורבא אמר אינו סומך בשדה העשויה לבורות דברי הכל אינו סומך כי פליגי בשדה שאינה עשויה לבורות אביי אמר סומך דהא אינה עשויה לבורות רבא אמר אינו סומך דאמר ליה כי היכי דאת אימלכת וחפרת אנא נמי ממלכנא וחפרנא איכא דאמרי [ב] בשדה שאינה עשויה לבורות דברי הכל סומך כי פליגי בשדה העשויה לבורות אביי אמר סומך אפילו לרבנן דאמרי [ג] מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמש אמה התם הוא דבעידנא דקא נטע איתא לבור אבל הכא בעידנא דקא חפר ליתא לבור ורבא אמר [ג] אינו סומך ואפילו לר' יוסי דאמר [ג] זה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו הני מילי התם דבעידנא דקא נטע ליתנהו לשרשיו דמזקי לה לבור אבל הכא אמר ליה כל מרא ומרא דקא מחיית קא מרפית לה לארעאי תנן לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו טעמא דאיכא בור הא ליכא בור סומך בשלמא להך לישנא דאמרת בשדה שאינה עשויה לבורות דברי הכל סומך מתניתין בשדה שאינה עשויה לבורות אלא להך לישנא דאמרת בשדה שאינה עשויה לבורות פליגי בשלמא לאביי ניחא אלא לרבא קשיא אמר לך רבא הא איתמר עלה אמר אביי ואיתימא רב יהודה מכותל בורו שנינו איכא דאמרי [ה] ואיתמר עלה אמר אביי ואיתימא רב יהודה מכותל בורו שנינו בשלמא להך לישנא דאמרת בשדה העשויה לבורות דברי הכל אינו סומך מתניתין בשדה העשויה לבורות אלא להך לישנא דאמרת בשדה העשויה לבורות פליגי בשלמא לרבא ניחא אלא לאביי קשיא אמר לך אביי מתני' שבאו לחפור בבת אחת תא שמע [ד] סלע הבא בידים זה חופר בורו מכאן וזה חופר בורו מכאן זה מרחיק שלשה טפחים וסד בסיד וזה מרחיק שלשה טפחים וסד בסיד בא בידים שאני ודקארי לה מאי קארי לה בא בידים איצטריכא ליה ס"ד אמינא כיון דבא בידים ליבעי נמי רווחא טפי קא משמע לן תא שמע מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח

פתח בבור. סמוך לבורו של חבירו והדר סיים אלא אם כן הרחיק מכותל הוה ליה למיתני אלא אם כן הרחיק מבורו דאילו מכותלו בותל הבנוי על גבי קרקע הוא: **מכותל בורו שנינו.** כלומר אלא דקתני מכותל בורו קאמר שאף הוא קרוי כותל: **וליתני מבורו של חבירו.** ואלא ידענא דמכותל קאמר דאי מחלל בורו קאמר אין זה כונס לתוך שלו כלום ופעמים שהוא סותר אף כותל חבירו אם הוא רחב משלשה: **הא קא משמע לן.** במאי (ב) דתניא מכותל בורו למדנו בה שהכותל בורו של ראשון מילא כל שלשה טפחים שהוזקק גם הוא להרחיק מן המיצר וממאי מדקתני שהחפירות חללו של זה אינה מופלגת מכותלו של זה אלא שלשה טפחים שהוא כונס לתוך שלו ממלא שלשת הטפחים שכנס גם זה לתוך שלו הכותל מלאם ואשמועינן שיעור רוחב כותלי בור: **ונפקא מינה למקח וממכר.** ואי"ת מנלן (ג) שהכותל הראשון הוא הוי שיעור הרחקה מן המיצר והלא לא היה לחבירו בור סמוך למיצר ופליגי בה אביי ורבא ושמעינן ליה לאביי דאמר ראשון אינו צריך להרחיק תריך הא שמעינן ליה לאביי גופיה דאוקמה כשבאו לחפור בבת אחת ששניהן הוזקקו להרחיק כל אחד ואחד שלשה טפחים: **הכא לסמוך.** בורו תחילה בצד המיצר ולחבירו אין שם בור: **העשויה לבורות.** כגון בית השלחין שצריכה להשקות תדיר: **אפי' לרבנן דאמרי כו'.** דשמעינן מינה אדם צריך לכנוס לתוך שלו כדי שלא יזיק את חבירו ולא אמרינן זה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו: **ליתנהו לשרשיס.** אלא סופן שיתפשטו עצרים וחמשה אמה ויזיקו את כותלי הבור: **מרפית לי.** שהיא מרעדת ונדה מחמת המכה: **הא איתמר עלה מכותל בורו שנינו.** ולמדנו בה שאף הראשון הוזקק להרחיק כדי כותל שהוא שלשה טפחים כדאמרן: **אלא לאביי קשיא.** דהוא גופיה אוקים דמכותל בורו שנינו ועל כרחך לא הוזכר שם כותל אלא ללמדנו ששיעור כותל כדי הרחקת המיצר הוא אלמא אף הראשון הוזקק להרחיק: **הכא בידים.** קרקע רך מתכתש מאיליו: **זה וזה מרחיק.** אלמא אף על הראשון להרחיק: ה"ג **בא בידים שאני ודקארי לה מאי קארי לה בא בידים איצטריך סד"א כו'.** כלומר הוא הדין אע"ג דלא בא בידים והאי דנקט (ד) בידים רבותא אשמעינן דאף על גב דבא בידים אין צריך להרחיק אלא שלשה טפחים:

מתוך

עין משפט נר מצוה

ו א מיי' פכ"ח מהלכות מכירה הל' יב סמג עשין פב טוש"ע ח"מ סי' ריז סעיף ה:

ז ב ג מיי' פ"ע מהל' שכנים הל' י סמג עשין פב טוש"ע ח"מ סי' קנה סעיף יח:

רבינו גרשום

ומקשינן פתח בבור לא יחפור בור וסיים בכותל דקתני אא"כ הרחיק מכותל חבירו ליתני מבורו של חבירו. והא אכתי לא פריש מילי דבור: ו) וג' טפחים הוי במחיצה של לבנים כדקתני באידך פירקין דלעיל בלבנים זה נותן טפח ומחצה זה נותן טפח ומחצה: אין ה"נ קתני מתני' אא"כ הרחיק מכותל בורו של חבירו ג' טפחים דהיינו בין בור זה לבור חבירו ו' טפחים והא אתא לאשמועינן דכותל בור ג' טפחים הוי דאי חפיר סמוך לכותל בור חבירו צריך להרחיק ג' ואי עביד כותל לבורו לא צריך הרחקה כלל: הבא לסמוך בצד המצר. כלומר שאם רוצה אחד לחפור בורו סמוך לשדה חבירו הפנייה מבורות: אביי אמר סומך. בצד ממש בלא הרחקה הואיל דאינו מזיק לחבירו דלית ליה לחבירו השתא בור: ורבא אמר אינו סומך. אא"כ ירחיק כדין דאע"ג דלית ליה האידנא אימור אימלוך וחפיר נמי חבירו ואי לא ירחיק האי אתי לאזוקי ליה: שדה העשויה לבורות. שצריכה לבורות דבית השלחין היא (להבירו) ד"ה אינו סומך האידנא בור דהואיל ולא סגי בלא בור ודאי עביד בה בור ואתי לאזוקי אי לא ירחיק: כי פליגי בשדה שאינה עשויה לבורות. דבית הכבל היא: דבעידנא דקא נטע אילן איתא לבור. משום הכי מרחיק כ"ה אמות כי היכי דלא ליזלו שרשיו ומזקי לבור אבל הכא ז) דתני במצר כמצר סמוך משום דבעידנא דקא חפיר ליתיה לבור דהיאך: ליתנהו לשרשיו. בההיא שעתא: מרפיית לארעא. וכי בעינא למיחפר בור יפול העפר לתוכו: טעמא דאיכא בור. סמוך ליה מש"ה אינו סומך בלא הרחקה הא דוק מניה אי ליכא בור סומך למצר חבירו בלא הרחקה: בשלמא להך לישנא. בתראה בשדה שאינה עשויה לבורות דברי הכל סומך (מש"ה) [שפיר] מחוקמ' מתני' דקתני הא ליכא בור סמוך בשדה שאינה עשויה לבורות מש"ה אי ליכא בור סמוך ואתיא מתני' כר"ה: אלא להיאך לישנא דאמרת בשדה שאינה עשויה לבורות פליגי. אבל בשדה העשויה לבורות דברי הכל אינו סומך א"כ לא מיתוקמא מתני' אלא אליבא דאביי. אלא לרבא דאמר בין שדה העשויה לבורות בין שאינה עשויה לבורות אינו סומך מתני' קשיא ליה דמתני' דיקא הא ליכא בור סמוך: אמר [לך] רבא. לעולם אינו סומך לא בשדה העשויה לבורות ולא בשדה שאינה עשויה לבורות ומתני' לא מצי למידק הא ליכא בור סמוך דהא איתמר עלה דמתני' לעיל אמר אביי ואי תימא רב יהודה מכותל בורו של חבירו שנינו. מדקתני מכותל בורו מכלל דההוא דחפר מעיקרא הרחיק בורו ג' טפחים כשיעור כותל ולא סמוך בצד ממש בלא הרחקה: ח) מתני' מחוקמ' לד"ה אלא להיאך לישנא דאמר בשדה העשויה לבורות פליגי בשלמא לרבא דאמר אינו סומך ניחא ומתוקמא מתני' דתני להתפוצץ אלמא דסמיך וקשיא לרבא דלעיל פסיק ואמר לא סמיך. למ"ה: גפת. פסולת זיתים שמוציאין מבית הבד: ואם הוא

מסורת הש"ס

ה) רש"ל מ"ז. ב) [לקמן כה: מ: ב"מ קח.]. ג) [לקמן כב: כה:]. ד) לקמן יט. ע"ש [תוספתא פ"ח].

הגהות הב"ח

(ה) גב' ליכא דאמרי תנן לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו ואיתמר עלה אמר אביי: (ב) רש"י ד"ה הא קמ"ל ממאי דקתני מכותל בורו למדנו בה שכותל בורו וכו' מדקתני שחפירות חללו של זה אינה מופלגת. נ"ב כלומר אין הכותל קרוב הפלגה אלא בג"ט לאפוקי בפחות מג': (ג) ד"ה ונפקא וכו' מנלן שכותל הראשון: (ד) ד"ה בא ג"ב בא וכו' והאי דנקט בא בידים: (ה) תוס' ד"ה הכי גר' וכו' ושד בסיד פי' וקשה לאביי:

מוסף רש"י

מרחיקין את האילן מן הבור. שהרשין מתפשטין ונוקנין כמותלי הבור ומתלזין את הקרקע והכתלים ונופלים (ב"מ קיז.).

רבינו גרשום (המשך)

לא יחפור אא"כ הרחיק לדעתיה ז): אלא לאביי דאמר בין בשדה העשויה לבורות ובין שאינה עשויה לבורות סומך לדעתיה מתני' דקתני אינו סומך קשיא ליה: אמר לך אביי. לעולם אפי' בשדה העשויה לבורות מצי סמיך אי ליכא בור אלא מתני' דקתני לא יחפור אא"כ הרחיק מיתוקמא כשבא לחפור בבת אחת זה בורו מכאן וזה בורו מכאן ומש"ה צריך להרחיק זה מזה משום רפיות קרקע אבל היכא דאינו חופר אלא חד מינייהו דקא משמע ותני דעשויה לבורות לחבירו נמי אבל עדיין לא עשאו ואתי זה אחר לחפור אהאי לעולם סמיך אמיצריה הואיל דעדיין לא נחפר בורו של חבירו: סלע הבא בידים. ארץ שהיא רכה שיכולין לחופרה ביד בלא חפירה אם בא זה בעצמו וזה בעצמו לחפור זה חופר בורו כו' ופד בסיד כדי שלא יפול אלמא דלא סמיך וקשיא לאביי אמר לך אביי לעולם לא קשיא לי בא בידים שאני דהואיל דסלע תיחוח הוא מש"ה צריך הרחקה זו דלא אתי למנפל אבל בעלמא סמיך: ודקארי לה. משום קשיא מאי קארי וכי לא היה יודע דהיכא דבא בידים צריך הרחקה טפי ומאי טעמא מקשה ליה. אמר לך המקשה לעולם משום קושיא קא מייתינא לה והאי דקתני מתני' בא בידים הוא הדין נמי בשאר קרקע שלא בא בידים דצריך הרחקה אבל מש"ה מתני בא בידים טפי משאר קרקע דאצטריך למיתנייהו דס"ד כו' קמ"ל דלא צריך ריחוק טפי משאר קרקע. ולעולם לא מצי סמיך ה) ותיובתא דאביי ואביי מתרץ לה ו) נפל שאני כפ"ה: איכא דאמר סלע הבא בידים. כלומר סלעים המונחין בין מיצרי השדות לסימן והיכר מחיצה בין זה לזה השתא אם היו מונחין הני סלעים בידים צריך להרחיק [שלשה טפחים] דלא סמך דכיון דמונחין בידי אדם מחפצרע הקרקע. הא לאו בידים אלא הכי הוי מששת ימי בראשית דקיימא האי סלע בין המצרים הללו מצי סמיך אמיצריה משום דלא אתיא

ו) [מכאן ועד זה נתן טפח ומחצה נראה דשייך להלן בסמוך אחר תיכוס לא צריך הרחקה כלל]: ב) [אבל הכא דרוקא לחפוי סמוך למיצר סמיך וכו']: ג) [אסר כאן ול"ל מתני' בשדה העשויה לבורות ור"ה אלא להיאך לישנא ש"ר]: ד) אלא"כ הרחיק בשדה העשויה לבורות: ה) [נראה דל"ל ולעולם לא מי סמיך אפי' בשאר קרקע שלא בא בידים ומיתכתא לאביי וכו']: ו) [נראה דל"ל שבאו לחפור בבת אחת]:

מחוכתא. דכר לח: **טרייא.** מיטוני"ר בלע"ז כמו דטרייא לריסיה בחלו טריפות (חולין דף מה.): **חנות של נחתומין.** מוכרי לחם שמסיקין שם לור תמיד: **אוכר.** עליה שחוכרין בה תבואה ושמן ויין [ב]) והעשן קשה להן: **ולא רפא בקר.** הריח קשה להן: **דירה שאני.** חנות ורפא בקר דירתן של אדם הן ואין לו לאסור דירתו עליו אע"כ ההיזק מוכן: **דיקא נמי.** דדירה שאני: **דקתני עלה.** דההיא אם היתה הרפת בקר קודמת לאוצר מותר וכנולהו שאר הרחקות דמתני' לא תנא הכי ש"מ הכא משום דדירה שאני אבל אינך אף הראשון צריך להרחיק: **אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות.** כלומרש טעמא כדי עבודת הכרם שהיו חורשים הכרם במחרישה וכן בשעת הצנר בוצרין אותם בעגלות וצריך להן מקום פנוי ארבע אמות אלא תיכנס עגלת מחרישתו בקרקע חבירו: **טעמא משום עבודת הכרם.** שהוא מזיקו בידים הא לאו הכי סמיך ואע"ג (ג) שיתפשטו שרשיו ויזיקו בשדה בין לעכב המחרישה בין לחפירת הבור: **לוגמא.** קלע חזק שלא יתפשטו שרשיו לשם: **גדר בינתים.** שאין מזיקו עוד לעבודת הכרם זה סומך אילנות לגדר מכאן וזה סומך אילנות לגדר מכאן ואי נמי אחד מהן שדה לבן אין כאן כלאים כדאמר בעירובין (דף יח.) אם נפנים מכאן מותר לזרוע כאן גבי נעץ ארבעה קונדיסין ומתח זמורה על גביהן דדמיא לצורת הפתח קתני מיהא זה סומך וא"ג דאזלי שרשים תחת הגדר ומתפשטין לתוך השדה: **מעמיק להן.** בעל השדה קוצץ את השרשין שיצאו בשדהו בעומק שלשה טפחים: **ואי לאו לוגמא.** וזה נוטע אם שלא כדת מעמיק להו זה (ג) כשיזיקו הן: **עשרים וחמשה אמות.** כך שיערו שהשרשין נמשכין והולכין ומקלקלין את כותלי הבור: **הוא הדין בו'.** והא קמ"ל דעד כ"ה אמה אזלי שרשין ומזקי לבור: ה"ג **אי הכי אימא סיפא אם האילן קדם לא יקוץ אי לא סמיך היכי משכחת לה.** דהאילן קדם ואי שלא כדין סמך אמאי לא יקוץ מה לי בור קדם דקתני קוצץ ומאי שנא אילן קדם דמנא לא יקוץ: **כדאמר רב פפא.** לקמן בשמעתין [נ"ב]: **הכא שנטע בלוקח.** אדם שנטע אילן בתוך שדהו ואח"כ מכר תלי שדהו לאיש אחר ובא הלוקח וחפר בור אין זה לריך לקוץ אילן שנטעו בראשונה: **אם המשרה.** מיס שעורין בו את הפשתן: **מן הירק.** של מיני מאכל כרוב ושומין וכרישין: **ואם הכרישין.** כלתי פוריל"ש: **ואם החרדל מן הדבורים.** שאוכלין את החרדל ומחדד את פיהם ואוכלות את דבש שלהן: **כי ליכא ירק נמי לא סמיך.** והא קמ"ל דהנך קשו אהדדי: **עד שאתה אומר הרחק את חרדליך מדבוריי.** שעל המזיק להרחיק עצמו הרחק אתה דבוריך מן חרדליי שאף אתה נקרא מזיק: ואי

המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו ג' טפחים [ו]) או סד בסיד טעמא דאיכא כותל הא ליכא כותל סומך לא כי ליכא כותל נמי לא סמיך ואלא מאי קא משמע לן הא קא משמע לן דהני קשו לכותל תא שמע מרחיקים את הזרעים ואת המחרישה ואת מי רגלים מן הכותל שלשה טפחים טעמא דאיכא כותל הא ליכא כותל סמיך לא כי ליכא כותל נמי לא סמיך ואלא מאי קמ"ל הא קא משמע לן דמתונתא קשה לכותל תא שמע ואת הריחים ג' מן השכב שהן ד' מן הרכב טעמא דאיכא כותל הא ליכא כותל סמיך לא כי ליכא כותל נמי לא סמיך ואלא מאי קא משמע לן דטרייא קשה לכותל תא שמע ואת התנור שלשה מן הכליא שהן ד' מן השפה טעמא דאיכא כותל הא ליכא כותל סמיך לא כי ליכא כותל נמי לא סמיך אלא מאי קא משמע לן הא קא משמע לן [ז]) דהבלא קשה לכותל תא שמע [ח]) לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו ולא רפת בקר טעמא דאיכא אוצר הא ליכא אוצר עביד דירה שאני דיקא נמי דתני עלה [ט]) אם היתה רפת בקר קודמת לאוצר מותר ת"ש [י]) לא יטע אדם אילן סמוך לשדה אלא אם כן הרחיק ממנו ד' אמות ותני עלה [יא]) ד' אמות שאמרו כדי עבודת הכרם טעמא דמשום כדי עבודת הכרם הא לאו משום כדי עבודת הכרם סמיך ואע"ג דאיכא שרשין דקא מזקי הכא במאי עסקינן דמפסיק צוגמא [יב]) (דיקא נמי דקתני) [יג]) היה גדר בינתים זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן [יד]) אי הכי אימא סיפא היו שרשיו יוצאין בתוך של חבירו מעמיק להן שלשה טפחים כדי שלא יעכב המחרישה ואי דמפסיק צוגמא מאי בעו [טו]) התם ה"ק ואי לאו צוגמא והיו שרשיו יוצאין לתוך של חבירו מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעכב המחרישה ת"ש [טז]) מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמש אמה טעמא דאיכא בור הא ליכא בור סמיך לא כי ליכא בור נמי לא סמיך והא קמ"ל דעד כ"ה אמה אזלי שרשים ומזקי לבור אי הכי אימא סיפא ואם אילן קדם לא יקוץ ואי דלא סמיך היכי משכחת לה כדא"ר פפא בלוקח ה"נ בלוקח ת"ש [יז]) מרחיקין את המשרה מן הירק ואת הכרישין מן הבצלין ואת החרדל מן הדבורים טעמא דאיכא ירק הא ליכא ירק סמיך לא כי ליכא ירק נמי לא סמיך והא קמ"ל דהני קשו אהדדי א"ה אימא סיפא רבי יוסי מתיר בחרדל [יח]) מפני שיכול לומר לו עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבוראי הרחק דבורך מן חרדלאי שבאות ואוכלות לגלוגי חרדלאי

דטרייא קשה לבותלי. אע"ג דלקמן (דף כ:) הדר ביה מטעמא דטרייא ומפרש אלא משום קלא מכל מקום נקט ליה הכא משום דמעיקרא הוה בעי לפרושי טעמא משום טרייא ולקמן אלא גרסי אלא אמי שפיר הכא דלהכיא גירסא טרייא ולקמן חד טעמא הוא: **לא יפתח אדם חנות של נחתומין.** פי"ה משום שהעשן קשה לאוצר וקשה לר"ת דלקמן אמר ביין התירו שמשניחו ועשן ודאי מזיק ביין דהא יין מעושן פסול לנסכים אלא גרסה לר"ת דהיזק עשן ליכא כיון דאיכא שם תקרה ומעזיבה לא יכנס שם העשן אלא טעמא שהבל מזיק את האוצר אבל את היין משניח וגרסי' לקמן אמר רב יוסף והאי דידן אפילו שרגא קשיא ליה לאומר הבלא דשרגא ולא גרסי' קוטרא דשרגא: **הא ליכא אוצר עביד.** הוי מלי לשנויי ה"ה כי ליכא לא סמיך והא קמ"ל דהבלא (ד) קשיא לאומר: **דיקא נמי דקתני אם היתה רפת בקר קודמת בו'.** ובכולהו הרחקות דמתני' לא תני הכי והוה ליה לאשמועינן בשאר וכ"ש בדיה ותימה דלעולם בשאר הרחקות נמי מותר לסמוך והא דנקטיה הכא לאשמועינן רבותא [כ]) דאע"ג דהוי גירי דיליה אם היתה קודמת לאוצר מותר דהשתא הוי חידוש אפילו לרבי יוסי ואי אשמועינן בשאר לא הוי חידוש אלא לרבנן אבל לרבי יוסי דקסבר על הניזק להרחיק לא הוי שום חידוש: **דיקא** נמי דקתני בו'. ולאדמי לא קשיא הכי דיקא דלא משמע ליה שיהא חידוש בשאר טפי מבדירה: **ואם** היתה רפת בקר בו'. והוא הדין חנות של נחתומין ושל צבעין וחדא מיניייהו נקט:

ותני עלה ד' אמות שאמרו כדי עבודת הכרם. הוה ליה למינקט כדי עבודת האילן אלא נקט עבודת הכרם לפי שנזכר לשון זה במסכת כלאים גבי כרם שצריך הרחקה ד' אמות: **טעמא** משום עבודת הכרם בו'. בלאו הכי דיוקא מלי למפרך בפשיטות דסגי בהרחקת ארבע אמות ואי אסור לסמוך היה לריך להרחיק כ"ה אמות כדתנן לקמן (דף כה:) שמרחיקין את האילן מן הבור אלא ניחא ליה למידק דאפילו תוך ארבע אמות מותר לסמוך: **דמפסיק** צוגמא. ואת"ל אמאי לריך ד' אמות פשיטא שחוץ לצוגמא לא יחרוש אלא יועיל כלום לאילן וא"ל כשיחרוש עד הצוגמא וירלה להפוך המחרישה לצד אחר המחרישה יכנס לשדה חבירו: **היו** שרשיו יוצאין בו'. ואת"ת האיך סמך אי אלא בראשה א"כ יקוץ ולריכ"ל אין נראה להעמיד בלוקח אדלא מסיק לה כדבסמוך אלא נראה דמייירי בסמך אלא בראשה דאינו קוצץ האילן אלא בתינת דמיס וזה לא רלה להאריך ולהאמיעונו:

הכא נמי בלוקח. פי"ה שהאילן ביד מוכר ואין נראה לר"י בר' מרדכי דא"כ הול"ל במוכר אלא נראה לו לפרש שהאילן ביד לוקח ולשמי הפירושים אלו אין להקשות מאי איריא שהאילן קדם אפילו קדם בור נמי כגון שאדם אחד עשה הבור ואח"כ נטע האילן ומכר הבור לפ"ה או אילן לפי' ר"י ברבי מרדכי לא יקוץ שהרי בהיתר עשאן דבכה"ג אילן קדם קרינא ביה שקדמה נטיעת האילן לערעור בעל הבור דערעור אינו בא אלא ע"י מכירת בור או מכירת האילן אבל לפר"ת [ט]) שפי' בלוקח שלקח מאדם אחד את אילן וטוענין ללוקח קשה לר"י מאי איריא אילן קדם אפילו קדם בור נמי ועוד כיון דהחזיק באילן ג' שנים מיירי דבחזקת ג' שנים טוענין ללוקח לוקמה נמי בלא לוקח ובחזקה שם עמה טענה: דמזיק לה השתא אלא לאו ש"מ דסמיך: לא לעולם לא סמיך. וכי תימא א"כ היכי הוה זה סומך אילנו אצל שדה חבירו: כדאמר רב פפא לקמן בלוקח. כגון דהוה מעיקרא האילן והשדה לאדם אחד ומכרו לשני כגון אדם לא' מכר מקום האילן והאילן ולשני מכר כל שאר השדה משפת אילן ולהלן ובא זה שלקח שאר השדה וחפר בורו סמוך לאילן דהשתא קדם האילן לבור ולא סמכו זה לוקח אלא המוכר דברשות סמכו דהכל היה שלו ומש"ה לא יקרע ולעולם בעלמא לא סמיך: מרחיקין את המשרה. מים סרוחין ששורין בהן פשתן וקשה הוא לירק. א"ד משרה שמכבסין ושורין בהן את הבגדים: מן הירק מתוך ג) דאתנייהו ירקות דלא צריכי כל כך למים וניתזין ניצוצות הכביסה על הירק כל שעה

מוסף רש"י

לא יטע אדם אילן סמוך לשדה. כין שדה הלגן כין שדה האילן, ונטעמא כדי עבודת הכרם, שבשתמוש את אילנותיו לא יהא לריך לכנים מחכאתו לתוך שדה חבירו (לקמן כו:). מרחיקין את האילן מן הבור. שהשרשין מתפשטין וונקבין בכותלי הבור ומחלידין את הקרקע והכתלים ונופלים (ב"מ קיז:). עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך בו'. שאני מזיק ועלי להרחיק את עצמי, אני אומר לך שאתה מזיק (לקמן כה:). לגלוגי חרדלאי. פרחי חרליי (שם).

רבינו גרשום (המשך)

לא סמיך (ודקא דייקי הא היכא) דליכא אוצר סמיך היינו טעמא דדירתו של אדם שאני שצריך לו לאדם לעשות צרכיו בדירתו מש"ה לא מצי מעכב ליה הואיל ואין לו שום אוצר עכשיו אבל גבי בור ושדה דעלמא דלא קבע תשמישתייהו כדירה לא סמיך משום דמזיק ליה בכך [דמרפי] ליה אדעיה ואי מימלך למיעבד בור לא מצי למיעבד בור: דיקא נמי. דדירה שאני: דקתני אם היה רפת בקר קודם לאוצר מותר. משום דדירה שאני: כדי עבודת הכרם. כדי איכר בקר וכליו דלא דייש ליה לשדהו דהתם היו חורשין את הכרמים בשוורים וכך נמי היו חורשין לשדה אילנות בשוורים: דקא מפסיק צוגמא. בין שדה שלו לשל חבירו דלא קא עבדין בהני סלעים מש"ה מצי סמיך אי לאו מפני עבודת הכרם אבל בעלמא לא: היה גדר בינתים. בין הכרם לשדה זה סומך נטיעותיו לגדר [אע"ג] דעברין שרשין לשדה: מעמיק לשרשיו בקרקע ג' טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה. הכי קאמר אי לאו צוגמא והוה מרחיק ליה לאילנות כ"ה אמה כשיעור האילן. ולאחר כן הגדילו שרשין יותר מכ"ה והיו שרשין יוצאין לתוך של חבירו כנ"ל: אית דמפרשי האי שדה כרם הוא כדי להשתמש בהני ד' אמות עבודת תשמיש דצריך לכרם כגון בית הגת וגיגית שלועזין טיני. היינו בור שתחת הגת. אלמא דסמיך (ליה אלא) הכא במאי עסקינן דאי לאו משום עבודת הכרם סמיך דמפסיק צוגמא כלומר דאיכא סלע חזק בין האילן לשדה דאינן יכולין השרשין לעבור ולהפסיד בשדה אבל גבי בור ושדה דעלמא דמפסיד לעולם לא סמיך. זה סומך אילנו לגדר וזה בורו אלמא דסמיך אע"ג דעבדי שרשים תותי גדר לשדה חבירו וקא מזקי. לא הכא נמי דאיכא צוגמא: מעמיק שרשי האילן בקרקע ג' טפחים כו' כי היכי דלא ליתקו שרשין ואמאי צריך להעמיק בחמיה: כדי שלא תעכב את המחרישה ולא יפסיד. להכי צריך להעמיק ויסמיך אבל גבי בור ושדה דעלמא דלעולם אי אפשר דליכא פסידא של רפיית הקרקע מבור לבור (אמאי) [אימא] לעולם לא סמיך. למ"ה: אי הכי. דכי ליכא בור [נמי] לא סמיך האילן אימא סיפא אם האילן קדם לבור דאם היה נטוע האילן קודם דנחפר הבור אע"ג דמזיק לה לא יקרע ואי לא סמיך האילן על מצר שדה חבירו קודם חפירת הבור היכי מצי משכחת לה

מוסף רש"י

לא יטע אדם אילן סמוך לשדה. כין שדה הלגן כין שדה האילן, ונטעמא כדי עבודת הכרם, שבשתמוש את אילנותיו לא יהא לריך לכנים מחכאתו לתוך שדה חבירו (לקמן כו:). מרחיקין את האילן מן הבור. שהשרשין מתפשטין וונקבין בכותלי הכור ומחלידין את הקרקע והכתלים ונופלים (ב"מ קיז:). עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך בו'. שאני מזיק ועלי להרחיק את עצמי, אני אומר לך שאתה מזיק (לקמן כה:). לגלוגי חרדלאי. פרחי חרליי (שם).

גליון הש"ס

תוס' ד"ה דיקא בו' דאע"ג דהוי נ"ר. עיין לקמן דף כה ע"ב מוס' ד"ה עני:

הגהות הב"ח

(א) נמ' מאי בינו שרשין התם: (ב) רש"י ד"ה טעמא וכו' ואע"ג דסופו שיתפשטו: (ג) ד"ה ואי לאו לוגמא וכו' לאו זה (כשיזיקו הן) תפ"ת וע"ב ס"א כדי שלא יזיקהו כשיזקינו הן: (ד) תוס' ד"ה הא ליכא וכו' דהבלא דהני קשה לאוכר:

לעזי רש"י

איטוני"ר [אישטוני"ר]. להרעיד לנער.
פוריל"ש. כרשות (ירק מאכל).

רבינו גרשום

המלח. שחופרין להכניס לתוכן מים לעשות מלח ושיחות שעושין לשרוף בהן הסיד ואת הסלעים חפירה מלאה אבנים: יסד בסיד. החפירה דכל אלו מזיקין לכותל: הא ליכא כותל. דוי כשאר כותל וסמיך וקשיא לרבא דאמר גבי שדה דלא סמיך: דמתונתא דהני. זה לחלוחית המים שמשקין הזורעים בגנר ודאי קשין לכותל שמקלקלין המים יסוד הכותל: מרחיקין את הריחים. העשוין בקרקע מן הכותל חבירו: ג' טפחים מן השכב. זו אבן התחתונה שמו שכב. ורכב זו אבן עליונה שמורכבת עליה ההתחתונה רחבה מן העליונה טפח לכל צד והיינו ג' מן השכב שהוא ד' מן הרכב מתוך דפחותה טפח: טעמא דאיכא כותל. וקשיא לרבא: טירא קשה לכותל אותו דעזוע שמזעזעין הקרקע בשעה שמתקינין שם הריחים איכא דאמר טירא קול הבהה שעושין הריחים: מרחיקין את התנור מן הכותל. אע"ג דלא תני כותל אפ"ה משמע דירחיק מן הכותל ג' טפחים מן הכליא איהו כיליא שכשעושין התנור מחדס שכל תנוריהן היו של חרס ועשוין בעין דלי פתוח מלמעלה והחרס קלוש ומדביקין סביב התנור מן הטיט בעובי טפח סביב כדי לחזק התנור מפני שהוא של חרס שלא ישבר ולאותו הדבק קרי כיליא והיינו דאמרי' במס' (פסחים) [חולין קכג:] וגורר את הטפילה עד שמגיע לארץ ואותה דאמרי' התם היינו כיליא ושפה זו שפת התנור עצמו שהוא מרחיק מן הכותל ד' טפחים כפ"ה. איכא דאמרי כיליא זה יסוד התנור דכל סביב התנור סמוך לקרקע יוצא בגין התנור טפח לחזק וכי מעלה בנינו מקצר ועולה עד לשפה שלמעלה דפוחת טפח למ"ה: הבלא. חמימות התנור: לא יפתח אדם חנות של נחתומין. שאופה פתו למכור בכל עת תמיד אופה ומחמם התבואה או היין של חבירו שבאוצר שלמעלה הימנו בעליה ומש"ה קרי לעליה אוצר שכן דרך בני אדם שאוצרין פירותיהן בעליות. וכן של צבעים לא יפתח תחת האוצר מפני שתדיר עושה היסק גדול לצורך הצבע ומחמם התבואה: ולא רפת בקר נמי משום הבלא דזבל. דטעמא מאי לא יפתח דאיכא אוצר דקדם מעיקרא מש"ה אינו יכול לפתוח להפסידו. הא לא הוי אוצר מעיקרא אלא חנות קדם ברישא והשתא קא פתח (הוי) [דאע] חנות של נחתומין אע"ג דיכול למיכר האי בעל (האוצר) [המיצר] למחר אי עביד הכא לעיל אוצר שלי ומזקת לי כיון דעדיין לא מינכר היזקו עביד וסמיך הכי נמי סמיך ו) למיצר וקשיא לרבא אמר לך רבא לעולם בעלמא

ו) נראה דל"ל והכא נמי סמיך בור סמיך למיצר. ז) נראה דל"ל ג"ע כדי שלא תעכב את המחרישה ולא יפסיד ואמאי צריך להעמיק בתמיר: ה"ק ואי לאו צוגמא וכו' ולהכי צריך להעמיק בתמיר: ט) אולי ל"ל ממון דהכהו ירקות לא צריכי כ"כ וכו'.